

Ortaöğretim Tarih Öğretim Programları ve Ders Kitaplarının Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından İncelenmesi ve Değerlendirilmesi

Lokman Aydın*

Giriş

Türk Dil Kurumu sözlüğünde, *bireye üreme işinde ayrı bir yol veren ve erkekle dışıyı ayırt ettiren yaradılış özelliği* olarak tanımlanan cinsiyet, biyolojik anlamda insanların ömür boyu sürdürdükleri istisnalar hariç değiştirilemez özelliğini ifade etmektedir. Biyolojik anlamda sahip olunan cinsiyetin yanı sıra bir de toplumun bireylere yüklediği cinsiyet rolleri vardır. Bu rol daha çocuk anne karnındayken şekillenmeye başlar. Doğacak çocuklarının cinsiyetini öğrenen ailelerin, kız çocukları için pembe erkek çocukları için mavi kıyafetler ve eşyalar hazırlamaları toplumsal cinsiyet anlayışının bir göstergesidir. Bu anlamda toplumsal cinsiyet, toplumun bireyi nasıl gördüğü ya da görmek istediği ile ilgili beklentilerini, toplumun bireye verdiği rol ve sorumlulukları ifade eden kavramdır¹.

Toplumsal cinsiyet anlayışının bireylere yansımaları ailede başlamakta, okulda şekillenmekte ve toplumun diğer katmanlarının tutum ve davranışları ile bir önyargı haline dönüşmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyete bakış toplumların dinî, felsefi, kültürel, sosyo-ekonomik yapılarına göre şekil almakta böylece nesilden nesile aktarılmaktadır. Erkek egemen toplumlarda toplumsal cinsiyet algısı kadınların dezavantajlı grup haline getirildiği, toplumdan soyutlandığı sonuç ortaya koymaktadır. Biyolojik anlamda erkek ile kadın arasındaki fiziksel ve duygusal farklar erkeğin lehine kadının aleyhine gibi algılanınca, bu durum toplumsal cinsiyet algısı içerisinde de sürdürülmeye çalışılmaktadır. Maalesef bu algı bizim ülkemiz içindeki farklı toplumsal yapılar için de geçerlidir. Ailelerin çocuk isteklerinin erkek çocuktan yana ağır basması, erkek çocuklara daha esnek ve hoşgörülü davranılırken kız çocuklarının davranışlarının din, töre, gelenek-görenek, güvenlik gerekçeleri ile kısıtlanması en çok karşılaşılan uygulamalardandır.

* Öğr. Gör., Kafkas Üniversitesi, Susuz Meslek Yüksekokulu, Kars/TÜRKİYE, lokman14@gmail.com ORCID:0000-0002-5871-9929

1 Sarp Üner, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2008), s. 6.

Bu durum sıkça kullanılan atasözlerine ve deyimlere de yansımıştır. Kız çocukları ile ilgili atasözleri ve deyimler sıklıkla evlilik, anne ile aynı kaderi paylaşma, anneye yardımcı olma, baskı vb. istek şeklinde karşımıza çıkarken, erkek çocuklarla ilgili olanlar evin geçimine yardımcı olma, babanın mesleğini geleceğe taşıma, yiğitlik, övünç kaynağı olma şeklinde görülmektedir².

Kızı gönlüne bırakırsan ya davulcuya kaçır (varır) ya zurnacıya. On beşinde kız ya erde gerek ya yerde. Örneklerinde görüldüğü gibi evlenme gibi çok önemli bir konuda bile kız çocuklarına söz hakkı tanımama ve bir an önce kızları evlendirme vurgusu ön plandadır. *Leğen başından kız almak* deyiminde ise kız çocuklarının yegâne özelliğinin ev işi yapmak olarak algılandığı anlaşılmaktadır. *Oğlan atadan (babadan) öğrenir sofrayı açmayı, kız anadan öğrenir biçki biçmeyi* atasözü erkek çocuğa babayı, kız çocuğa anneyi toplumsal rol model olarak göstermektedir. *Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün* atasözü ise kız ya da erkek çocuk dünyaya getirmek sanki annenin elindeymiş ve kız çocuk sahibi olmak suçmuş gibi anneyi ve kız çocuğunu toplum nazarında değersizleştirmektedir. *Kadının şamdanı altın olsa mumunu dikecek erkektir* atasözü kadınların ekonomik katkılarını ve toplumsal rollerini küçümsemekte; *gökyüzünde diğün var deseler kadınlar merdiven kurmaya kalkar* atasözü ise yine kadınların tek derdi eğlenceymiş gibi bir algı oluşturmaktadır.

Bizim irademiz dışında oluşan biyolojik cinsiyet açısından konuya yaklaştığımızda kadın ve erkek arasında eşitlik olması mümkün değildir. Fakat biyolojik cinsiyet kimliğimize ilave olarak edindiğimiz *toplumsal cinsiyet kimliği*nin belirlenmesinde içinde yaşadığımız toplumun inançları, kültürel değerleri etkili olmaktadır. O halde toplumsal cinsiyet kadın ve erkekler için mümkün olduğu kadar eşit şekilde bireylere yansıtılabilir. Sorumlulukların kadın ve erkekler arasında paylaşımında, kaynaklara ve imkânlarla erişim ve bunlardan yararlanmada hakkaniyet ölçüsüne uygun adil davranılabilir. Kadın ve erkek arasında farklı fiziksel ve ruhsal özellikler olduğu, bu doğrultuda ihtiyaçlarının farklı olacağı gerçeğinden uzaklaşmadan iki cinsiyet arasında toplumsal yaşamda eşitlik anlamında dengeyi sağlayıcı önlemler alınabilir³.

2008 yılından beri UNESCO'nun küresel önceliklerinden biri olarak yer alan ve temel insan haklarından birisi olarak kabul edilen *toplumsal cinsiyet eşitliği*, kadınların

2 Bülent Özkan, Ayşe Eda Gündoğdu, "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözleri ve Deyimler", *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/3 Summer 2011, s. 1133-1147.

3 Üner *age.*, s. 8.

ve erkeklerin çıkarları, ihtiyaçları ve önceliklerini dikkate almak suretiyle, cinsiyetler arasında eşit hakları, sorumlulukları ve fırsatları sağlamayı ifade etmektedir. Ancak dünya üzerinde kadınlar, eğitime, uygun bir çalışma imkânına, temel kaynak ve hizmetlere erkeklere oranla daha az ulaşabilmektedir⁴.

Ailede başlayan eğitim faaliyetleri okulda devam etmekte, okul ortamındaki fiziksel mekânların düzeni, cinsiyetlerine göre öğrencilere yüklenen sorumluluklar, öğretim programları, mesleklere yönelmede cinsiyet faktörünün dikkate alınması gibi unsurlar, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde, toplumsal cinsiyet kimliğinin kazanılmasında etkili olmaktadır⁵.

Toplumsal cinsiyet anlayışının algılanmasında ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı ön yargıların taşınmasında kitle iletişim araçları da önemli rol oynamaktadır. Yazılı ve görsel basında yer alan haberlerin içerikleri, diziler, çizgi filmler, reklamlar ve magazin programları aracılığı ile evlerimize giren ayrımcı bakış açısı toplumun zihnine kazınmaktadır⁶.

2010 yılında dünya görüşü, yayın politikaları, ideolojik duruşları ve sahiplik yapıları itibarıyla farklı kesimleri temsil eden ve ülkemizde basılan ve dağıtılan gazetelerde kadınların kişilik ve sosyal hakları açısından temsil biçimleri ve haberlere konu olmaları ile ilgili bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, kadınlara yönelik haberlerin %70'inde kadınların kurban-mağdur olarak yer aldıklarını tespit etmiştir. Manşetlerde kadınlar genelde kişilikleri göz ardı edilerek “iyi eş”, “iyi anne”, “fedakâr kadın” vb. şekilde yer bulabilmektedir. Sınırlı sayıda olsa da baş sayfadaki haberlerde kadınların şaşırtıcı başarıların örneği olarak haber öznesine dönüşmeleri de söz konusu olabilmektedir⁷.

Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından ortaklaşa finanse edilen ve Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü koordinasyonunda yürütülen Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi (ETCEP), 19 Eylül

4 <http://www.unesco.org.tr/Pages/106/154/Toplumsal-Cinsiyet-24/05/2018>. 15.11

5 *ETCEP (Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi), Cinsiyete Duyarlılık Açısından Değerlendirilmesi, Başlangıç Durum Değerlendirmesi ve İhtiyaç Analizi Raporu*, haz. Cennet Engin Demir, Atike Zeynep Kılıç, Behlül Çalışkan vd. Ankara 2016, s. 1.

6 Emine Kitiş Çımar, *Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet*, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi; Denizli 2013. s. 11,12.

7 Aynur Köse, "Türk Basımında Kadın: 2010 Türkiye'sinde Sosyal Haklar Açısından Kadınların Temsili", *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III*, Kocaeli, (19-21 Ekim 2011), s. 403-409.

2014 tarihinden itibaren 24 aylık bir proje olarak uygulamaya konulmuş ve amaçları şu şekilde sıralanmıştır⁸:

- Eğitim sektöründeki tüm akademik ve idari kadroların toplumsal cinsiyete duyarlı bir bakış açısı kazanmasını sağlamak,
- Okullarda kız ve erkek öğrenciler için toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını ve öğrenciler aracılığı ile veliler arasında toplumsal cinsiyet eşitliği kavramına ilişkin farkındalık yaratmak,
- Tüm okulları toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı hale getirecek araçları geliştirmek,
- Eğitim politikaları ve mevzuatını, öğretim programlarını ve ders kitaplarını gözden geçirerek, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik tavsiyeler oluşturmak ve bunları yetkililere iletmek,
- Eğitimciler için eğitim paketleri oluşturarak, çok sayıda eğitimciyi eğitmek,
- Okul ve yakın çevresinden başlayarak, toplumun farklı katmanlarında toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık yaratmak.

Proje kapsamında 2016 yılında 10 ilde faaliyet gösteren 40 pilot okulda öğrenci ve öğretmen anketleri uygulanmıştır. Okulların fiziki ortamları ile okullardaki tutum ve davranışlar değerlendirilerek yapılan çalışmalar sonucunda hazırlanan araştırma raporunda öğretmen, okul yöneticileri ve öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda daha çok toplumda geçerli olan geleneksel görüş ve tutumlara sahip oldukları tespiti yapılmıştır.

Bu raporda okullarda ve Milli Eğitim Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatlarında yapılabilecek uygulamalar hakkında bazı öneriler sunulmuştur. Bu önerilerin bir kısmı şu şekildedir:

- Okulun görünen kesimlerine toplumsal cinsiyet eşitliğini çağrıştıran sloganlar içeren görseller yerleştirilmesi.
- Koridor ve sınıflardaki panolarda toplumdaki kadın ve erkek önemli şahısların eşit temsil edilmesine dikkat edilmesi.
- Öğretmenlerin sınıfta kullandıkları dil ve söyleme dikkat etmeleri.
- Erkek öğrencilerin biraz daha geleneksel olduğu göz önüne alınarak öncelikle onların davranış ve tutumlarında değişiklik yaratmaya önem verilmesi.

8 <http://etcep.meb.gov.tr/etcep-nedir-detayi-25/05/2018> 11:41

- Derslerde hak ve eşitlik kavramlarının okutulan bütün derslerde ortak hedef olarak yer alması ve öğrencilerin bu kavramları günlük yaşamlarındaki olaylara uygulayabilecek şekilde içselleştirmelerinin sağlanması.
- Toplumsal cinsiyet eşitliği etkinlik kitabı oluşturulması ve bu kitabın uygun derslerde yardımcı kaynak olarak kullanılmasının sağlanması.
- Ders materyalleri ve ders kitaplarının toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin olarak kalıp yargılardan ayıklanması ve toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirilmesi için çalışmalar yapılması.
- Eğitim Fakültelerinin programlarında cinsel eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği konularının detaylı olarak yer almasının sağlanmasına yönelik düzenlemeler yapılmasını sağlamak amacıyla YÖK ile iş birliği yapılması.

Tarih Öğretim Programlarında Toplumsal Cinsiyet

Ders kitapları ve öğretim materyalleri Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu'nun hazırlayıp uygulamaya koyduğu öğretim programı esas alınarak hazırlanmaktadır. Bu nedenle öğretim programlarının hazırlanmasında, toplumsal cinsiyet eşitliğinin dikkate alınması gerekmektedir. Talim Terbiye Kurulu'nun 11.10.2007 tarih ve 172 sayılı kararı ile kabul edilerek 2008-2009 Eğitim Öğretim yılında uygulanmaya başlayan 9. sınıflar Tarih Dersi Öğretim Programı'nın⁹ kazanım ve içerikleri arasında toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçekleştirmeye yönelik herhangi bir kazanım ve ilke yer almamıştır. Tarih dersinin genel amaçları arasında yer alan *barış, hoşgörü, karşılıklı anlayış, demokrasi ve insan hakları gibi temel değerlerin önemini kavratarak bunların korunması ve geliştirilmesi konusunda duyarlı olmalarını sağlamak* ifadesi toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması anlamında kabul görebilecek tek ilke olarak dikkat çekmektedir. Program uygulanması ile ilgili verilen açıklamalar arasında ise toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili bir ifadeye rastlamak mümkün değildir. Talim Terbiye Kurulu'nun 03.06.2008 tarih ve 147 sayılı kararı ile 2009-2010 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulamaya konulan 10. sınıf Tarih Dersi Öğretim Programı'nın¹⁰ genel amaçları 9. sınıf programı ile aynı olduğu için farklı bir tespit söz konusu değildir.

Tarih öğretim programının temel yaklaşımları arasında; *öğrencilerin toplumsal sorunlara karşı duyarlı olmasını sağlar*, ifadesi yer almaktadır. Toplumsal cinsiyet

9 MEB, TTKB, *Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Dersi Programı*, Ankara 2007.

10 MEB, TTKB, *Ortaöğretim 10. Sınıf Tarih Dersi Programı*, Ankara 2008.

eşitsizliğini bir sorun olarak algıladığımızda, öğrencilerin bu soruna karşı duyarlı olmasını sağlamakta programın yaklaşımlarından birisi kabul edilebilir.

Millî Eğitim Bakanlığı, dünyada ve ülkemizde yaşanan sosyo-kültürel, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri dikkate alarak, mevcut öğretim programlarını değiştirme ihtiyacı duymuş ve 2017 yılından itibaren bir çalışma başlatmıştır¹¹. Bu çalışma kapsamında ortaöğretim kurumları tarih dersi öğretim programları yeniden ele alınmış ve 2017-2018 eğitim-öğretim yılından itibaren kademeli olarak uygulanmaya konulmuştur. Yeni öğretim programları 2018-2019 eğitim-öğretim yılı itibarıyla bütün sınıflar düzeyinde uygulanmaya başlanmış olacaktır. Bu öğretim programları incelendiğinde, 9 ve 10. sınıflar düzeyinde toplum, toplumsal etki, toplum düzeni, toplumsal değişimden söz edilmiş ancak doğrudan toplumsal cinsiyet ile ilgili bir kazanıma yer verilmemiştir¹².

Tarih Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve uygulamanın yaygınlaşmasında eğitim kurumları ile ders araç ve gereçlerinin etkisi büyüktür. Almanya, İrlanda, Letonya, Avusturya ve İzlanda gibi bazı ülkelerde, eğitim kitaplarını bu açıdan inceleyen ve onaylayan resmî kurullar mevcuttur. Pek çok ülkede ise bu tür kurullar bulunmaz, fakat yazar ve yayınevlerine bu ilkelere uyulması tavsiye edilir¹³. Ülkemizde de Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanarak 2017–2018 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlayan öğretim programları ile ilgili ders kitaplarının yazılmasında dikkat edilecek hususlar arasında *Ders kitabı içeriği toplumsal cinsiyet eşitliği dikkate alınarak hazırlanmalıdır*, ifadesi yer almıştır¹⁴.

TÜSİAD tarafından 2008 yılında hazırlanan *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği* başlıklı raporda, öğretim programları ve tüm öğrencilere verilen ders kitaplarının içerdiği sorunlara dikkat çekilmiştir. 1990’lardan itibaren konu ile ilgili akademik bir duyarlılık oluştuğu, ders kitaplarında yer alan metinlerde ve görsellerde, kadın-erkek eşitliğini sayısal açıdan sağlamaya yönelik düzenlemeler yapıldığı, fakat ders kitaplarında toplumsal önyargıların hâlâ gözlemlendiği vurgulanmıştır¹⁵.

11 MEB, TTKB, “Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine... Ankara (18 Temmuz 2017), sy. 4.

12 MEB, *Orta Öğretim Tarih Dersi (9.10. ve 11. Sınıflar) Öğretim Programı*, Ankara 2018.

13 Avrupa Komisyonu, *Eğitim Çıktılarında Cinsiyet Farklılıkları: Avrupa’da Alınan Tedbirler Mevcut Durum, EACEA P9 Eurydice, 2010*, s. 66.

14 MEB, *Orta Öğretim Tarih Dersi (9.10. ve 11. Sınıflar) Öğretim Programı*, Ankara 2018 s. 18.

15 Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri "Kadın-

Toplumsal düzenin korunması ve sürdürülebilmesinde ya da kültürel ve toplumsal değişimin hayata geçirilebilmesinde büyük öneme sahip olan ders kitapları, teknolojik alanda yaşanan gelişmelere rağmen, eğitim-öğretim aracı olarak birinci sırada yer almaktadır. Devletlerin ve toplumların dünya görüşü ve düşünme biçimleri, bu yolla gelecek nesillere aktarılmaya çalışılmaktadır. Ders kitapları aynı zamanda bilgi ve değerleri geniş kitlelere aktarmanın en ucuz ve kullanışlı yolu olarak kabul edilmektedir¹⁶.

MEB Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği'nin 19. maddesine göre, ders kitaplarının anayasa ve kanunlara aykırı hususları içermemesi, temel insan hak ve özgürlüklerini destekleyen ve her türlü ayrımcılığı reddeden bir yaklaşım sunması gerekmektedir. Ders kitaplarının hazırlanmasında *Anayasa'da* ve *Millî Eğitim Temel Kanunu'nda* açıkça hükme bağlanmış eşitlik ilkesinin gözetilmesi, kitapların temel insan hak ve özgürlüklerini destekleyen ve her türlü ayrımcılığı reddeden bir yaklaşım sunması istenmektedir. Konuların işlenişinde veya örneklerde, insanların betimlenmesi ve olayların sunulmasında, *toplumsal eşitlik ilkesinin gözetilmesi* gerekmektedir. Verilen örneklerde ve kullanılan karakterlerde kadın ve erkek dağılımı açısından makul bir denge gözetilmesi, kadın erkek temsilinde isnat, ön yargı, kalıp yargı vb. bulunmaması gibi esaslar yer almaktadır¹⁷. Bu hususlar dikkate alındığında, ders kitaplarının hazırlanmasında *toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesinin* önemsendiği ve kitap yazarlarının da bu hususu dikkate almaları gerektiği açıktır.

Tarih bilimi, uzun süre, devleti yönetme gücünü elinde tutan batılı, beyaz ve soylu erkeklerin çıkarları doğrultusunda biçimlendi. Bunların dışında kalan kadınlar, köleler, köylüler, siyahlar, işçiler görmezden gelindiler. Fakat zamanla kadınlar dışında kalan diğer toplumsal gruplar iktidarı paylaşıp tarihin konusu içerisinde yer almaya başlarken kadınlar yine dışarıda bırakıldılar¹⁸. Geleneksel tarih yazıcılığı kadınların fazlaca yer almadığı savaş alanlarını, erkeklerin kahramanlık ve destanlarını, uzun süre seçme-seçilme hakkına sahip olamadıkları için kadınların yer alamadıkları parlamento binalarındaki faaliyetleri, konu edindiği için tarihin öznesi de ağırlıklı olarak erkek olarak görüldüler. Kadınlardan

Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset" Raporunun Güncellemesi, Temmuz 2008 (Yayın No. TÜSIAD-T/2008-07/468) s. 71-74.

16 Yasemin Esen, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Eğitim*, Bolu 2015, s. 153,154.

17 http://e-mufredat.meb.gov.tr/Dokumanlar/inceleme_kriterleri_30032018.pdf/24/05/2018.12.07.

18 Mehtap Nasıroğlu, "Tarihten Dışlanmak: Tarih Yazımında Kadın Etkinliğinin Dolaylı Yollardan Saptanması Üzerine", *Social Sciences Studies Journal*, 2017, Vol: 3 Issue: 12 s. 2244.

bahsedilirken hep kalıp yargularla hareket edildi. Resmî tarih anlayışının dışında kendilerine yer bulmak isteyen kadınlar ise yaptıkları hayırlarla bir nevi tarihe not düşmek istediler¹⁹. 20. yüzyıl öncesi batıda kadın tarihi yazanlar daha çok kraliçe ve azizeleri konu edinmiş, sıradan kadınların yaşamı görmezden gelinmiştir. 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren İngiltere ve ABD’de kadın tarihçiliği alanında yapılan birkaç çalışma dışında kadınların anne, eş, hizmetkâr, işçi ve tüketici olarak faaliyetleri tarihin konusu olmamıştır²⁰.

Tarihin öznesi olmakta zorlanan kadınlar, ders kitaplarının hazırlanmasında *toplumsal cinsiyet eşitliği* vurgusu yapılmasına rağmen, tarih ders kitaplarında ne kadar yer bulabilmektedir? Ya da tarih ders kitaplarının yazımında *toplumsal cinsiyet eşitliği* ilkesine ne kadar dikkat edilmiştir? Bu sorunun cevabını vermeden önce konumuzun sınırlılıklarını belirtmekte fayda vardır. 2018 yılında uygulamaya giren ve 2018-2019 eğitim-öğretim yılından itibaren okutulacak olan ortaöğretim tarih ders kitapları, bu çalışmanın yapıldığı sırada değerlendirme aşamasında (taslak kitap) olup henüz onaylanmamıştır. Dolayısıyla burada bizim değerlendirdiğimiz ders kitapları, 2018 yılından önce hazırlanmış olan ve 2018-2019 eğitim-öğretim yılına kadar okutulan ders kitaplarıdır. Kitaplar değerlendirilirken seçilen konu başlıkları, metin dili, kullanılan görseller, verilen etkinlikler ve ölçme değerlendirme sorularının içerikleri dikkate alınmıştır. Konu ve sayfa sınırlaması nedeniyle T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersleri öğretim programları ve ders kitabı, başka bir çalışmanın konusu olmak üzere sonraya bırakılmıştır.

1. Tarih 9. Ders Kitabında Toplumsal Cinsiyet

a. Ünite Başlıkları

Ortaöğretim 9. Tarih Öğretim Programı’nın içeriğinde toplam beş ünite başlığı bulunmaktadır. *Tarih ve Tarih Yazıcılığı Ünitesi*, Tarih biliminin konusu, yöntemi, kaynakları ve diğer bilimlerle ilişkisi ile zaman ve takvim kavramları, tarih yazıcılığının ortaya çıkması ve gelişmesi, tarihî bilgilerin yorumlanması konularını içermektedir. Bu konularla ilgili olarak seçilen başlıklar şu şekildedir: 1.1. *İnsanlığın Hafızası Tarih*. 1.2. *Neden Tarih?* 1.3. *Zamanın Taksimi*. 1.4. *Vaka ve Vakayı Ayırıyorum*. 1.5. *Belgeden Bilgiye*. 1.6. *Tarih ve Yorum*.

Kadim Dünya’da İnsan, başlığını taşıyan ikinci ünite, yazının bulunmasından önceki çağlardan başlayarak, yeryüzündeki insanların hayatını, başlıca medeniyet merkezlerini, siyasi organizasyon türlerini; hukuk sisteminin ortaya çıkması ve

19 Alev Aslan, “Tarihin Arka Odası’nda “Kadın”, *İlef Dergisi*, (2015), 2(1), s. 83.

20 Rose, Sonya O, *Toplumsal Cinsiyet Tarihçiliği Nedir?* çev: Ferit Burak Aydar, İstanbul 2018, s. 18.

gelişmesini, askerî organizasyon türleri ile ekonomi faaliyetlerini, yazının gelişmesi ile ortaya çıkan kültürel ve bilimsel çalışmaları ele almaktadır. Ele alınan konular ile ilgili şu başlıklar seçilmiştir: 2.1. *İnsanlığın İlk İzleri*. 2.2. *Yerleşik İnsan ve Medeniyet*. 2.3. *Kabilelerden Devlete (MÖ 7500-MÖ 350)*. 2.4. *Kanunlar Doğuyor*. 2.5. *Doğa, İnsan ve Göç*. 2.6. *Devletten İmparatorluğa (MÖ 350-MS 1250)*. 2.7. *Kanunlar Gelişiyor*. 2.8. *İlk ve Orta Çağ'da Ordu*. 2.9. *Tarımdan Ticarete Ekonomi*. 2.10. *Yazının Gelişimi*.

İlk ve Orta çağlarda Avrasya, adı verilen üçüncü ünite de Orta Asya kültür merkezleri, Orta Asya'daki Türk devlet ve toplulukları, bunların siyasi, askerî ve ekonomik ve toplumsal yapıları ile Kavimler Göçü konularına yer verilmiştir. Ünite alt başlıkları şunlardır: 3.1. *Avrasya'da İlk Türk İzleri*. 3.2. *Boylardan Devlete*. 3.3. *Kavimler Göçü*. 3.4. *Türklerde Coğrafya ile Oluşan Yaşam Tarzı*. 3.5. *İlk Türk Devletleri ve Komşuları*. 3.6. *Türklerde Askerî Kültür*.

İslam Medeniyetinin Doğuşu, başlığı ile verilen dördüncü ünite de ele alınan konular İslamiyet'in doğuşu ve yayılması, Emevîler ve Abbâsîler Dönemi ile bu dönemde İslam medeniyetindeki ilmî faaliyetlerdir. Ünite alt başlıkları şu şekilde seçilmiştir: 4.1. *İslamiyet'in Doğduğu Dönemde Dünya*. 4.2. *İslamiyet Yayılıyor*. 4.3. *Emevîler*. 4.4. *Abbâsî Devleti ve Türkler*. 4.5. *Bilim Medeniyeti*.

Kitabın beşinci ünitesinin başlığı *Türklerin İslamiyet'i Kabulü ve Anadolu'ya Yerleşmesi*'dir. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesi ve Müslüman Türk Devletleri olan Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu Devleti dönemlerindeki siyasi ve sosyal gelişmeler ünitenin konusunu oluşturmaktadır. Bu konular ele alınırken seçilen alt başlıklar ise şunlardır: 5.1. *Türklerin İslamiyet'i Kabulü*. 5.2. *İslamiyet'in Türk Devlet Yapısına Etkisi*. 5.3. *Büyük Selçuklu Devleti*. 5.4. *Horasan'dan Anadolu'ya Kutlu Yolculuk*.

Toplam beş ünite ve 30 ana başlıktan oluşan ders kitabından konu başlıkları içerisinde *toplumsal cinsiyet eşitliği* ilkesine uygun olmayan bir ifade yer almamaktadır. Başlıklar herhangi bir cinsiyeti çağrıştırmayan genel ifadeler olarak seçilmiştir.

b. Metin Dili

Toplumun bir yansıması olan ve kültürün en önemli unsurlarından olan dil, toplumsal kimliği yansıtmakta ve toplum içerisinde kadın ve erkeğe farklı roller verilmesi, cinsiyetler arası fiziksel farklılıklar, kadın ve erkeklerin kullandıkları dili de farklılaştırmaktadır. Dilin kimlikleri oluşturmak için en çok kullanıldığı kurumlardan birisi okullar olduğu için, ders kitaplarında kullanılan dil büyük önem taşımaktadır²¹.

21 Nazife Aydınoglu, "Kadın ve Dil", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, 8/1 s. 218,223.

Ders kitabı içerisinde²² 18 yerde kadın, 10 yerde erkek sözcüğü ayrı ayrı kullanılmıştır. Bir yerde ise kadın-erkek ifadesi birlikte kullanılmıştır. Bu ifadelerin sayısal olarak kullanılmasından ziyade kullanıldıkları yerler ve kullanılış biçimleri önemlidir.

Üçüncü ünite *Boylardan Devlete* başlığı altında 113. sayfada yer alan metinde, 981-984 tarihleri arasında Turfan Uygurları'na giden Çin elçisi Wang Yen-te'nin raporunda yer alan *Kadınlar başlarına bir çeşit şapka giyer. Onların âdetlerine göre büyük bir kısmı ata biner ve ok atarlar. Onlar, gümüş ve pirinçten yaptıkları tüpleri su ile dolduruyorlardı. Bu tüplere basarak suyu fıskırtırlar yahut birbirlerine su atarak spor yaparlar,* ifadesi kadınların asli görevlerinin annelik, mutfak işleri ve ev işlerinden ibaret olmadığını, en azından bu durumun, bazı toplumlarda farklılık gösterdiğini ortaya koyması açısından önemli bir örnektir.

Aynı ünitenin *Türklerde Coğrafya ile Oluşan Yaşam Tarzı* konusunda 125. sayfada *Bu arabalar, kadınların içinde yün eğirdikleri, dikiş diktikleri, doğum yaptıkları ve çocuklarını emzirdikleri âdeta gerçek bir konut gibi idi,* cümlesi yer almıştır. Bu durum ise yukarıda verdiğimiz örneğe göre, kadınların sorumluluklarına ilişkin önyargıların, geçmişten günümüze aynı şekilde süregeldiğini öğrencide çağrıştıracak ve pekiştirecek cümleler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üçüncü ünite 134. sayfada yer alan, *Türklerde Askerî Kültür* ana başlığı altındaki metinde *Sürekli olan Türk ordusunda kadın-erkek, genç-yaşlı her an savaşabilecek durumdaydı,* cümlesi kadınların erkeklerle birlikte orduda görev yaptıkları vurgusu açısından olumlu bir ifadedir. Fakat burada yer alan kadın-erkek, genç-yaşlı ikilemeleri kadınlar ve yaşlılar için farklı bir algıya yol açabilecektir. Bu ifade yerine *eli silah tutan herkes* ifadesinin tercih edilmesi bir cinsiyet ya da güçlü-güçsüz ayrışmasını akla getirmeyecektir.

Dördüncü ünite *İslamiyet'in Doğduğu Dönemde Dünya* konusunda 144. sayfada yer alan *herhangi bir hakka sahip olmayan köle ve cariyeler (kadın köleler)* açıklamasında köle sözcüğü kullanıldıktan sonraki ifadeler cinsiyet ayrımcılığının açık edilmiş şeklidir. Aynı sayfada yer alan *Kadın ancak çocuğu olduktan sonra aileye kabul edilirdi. İnsani hakların çoğundan yoksun bırakılan kadınlar, mirastan da pay alamazdı. Kabilede sadece önde gelen kişilerin kadınları ve kızları ayrıcalıklı tutulurdu,* cümlesinde *kadınlar ve kızları* cümlesine gerek var mıdır? Bir önceki cümlede kadınlar denildikten sonra yapılan bu vurgu kadın cinsiyeti içerisinde başka bir ayrımı da beraberinde getirmektedir.

22 Kapar, Mehmet Ali-Yüksek, Erol- Bildik Ferhat- Şahin, Kazım- Şafak, Leyla-Ardıç Murat-Bağcı, Özgür-Yıldız, Süleyman, Ortaöğretim Tarih 9 Ders Kitabı, Ankara 2017.

Hatun Türklerde hükümdar eşleri için kullanılan bir unvandır. Ders kitabımız içerisinde 10 yerde bu unvan kullanılmıştır. Kullanış yerleri ve biçimleri şu şekildedir:

Türk devlet teşkilatında kurultay (toy); siyasi, kültürel, hukuki ve ekonomik konularda genel kararlar alan ve devlet yönetiminin temelini oluşturan en yüksek kuruluştur. Kağan, hanedan üyeleri, hatun, aygucu ve boy beylerinden oluşan kurultay, genellikle yılda üç kez toplanarak devlet işlerini görüşürdü... Türk devletlerinde hatunlar söz sahibiydi. Aralarında, devlet siyasetine yön verenler ve naip olarak devlet idare edenler vardı. Aynı sarayları ve buyrukları bulunan hatunlar, bazen elçileri de kabul ederdi²³.

Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye babam kağanı, annem hatunu yükseltmiş olan Tanrı, il veren Tanrı²⁴.

Ayrıca Büyük Divan'a bağlı olmayan posta ve haberleşmeden sorumlu Divan-ı Berid, adalet işlerinden sorumlu Divan-ı Mezalim ve hatunun emrinde hizmet veren Divan-ı Hatun gibi divanlar bulunurdu²⁵.

Melikşah'ın ölümünden hemen sonra taht kavgaları başladı. Hanımı Terken Hatun, halifenin onayını alarak 1092'de 4 yaşındaki oğlu adına Bağdat'ta hutbe okuttu. Nizâmülmülk taraftarlarının desteklediği Melikşah'ın diğer oğlu Berkyaruk, kardeşiyle girdiği taht mücadelesini kazanarak tahta çıktı. Ancak Terken Hatun, saltanatu ele geçirmek için önce Berkyaruk'un dayısı İsmail Yakuti'yi daha sonra da amcası Tutuş'u yönetime karşı isyan ettirdi²⁶.

Alıntılanan metinlerde görüldüğü gibi Terken Hatun'un bir taht mücadelesi içerisinde yer almasının vurgulanması dışında ifadeler kadınların devlet yönetiminde yer aldığı rolü olumlu yönde ifade etmesi açısından *toplumsal cinsiyet eşitliği* ilkesine uygun tespitlerdir. Fakat bu bilimsel tespitlerin görsellerle desteklenmemiş olması bir eksikliklerdir.

Birinci ünite *Kadim Dünyada İnsan, Kanunlar Doğuyor* konusu içerisinde 63. sayfada On Emir'e yer verilmiş ve 10. emirde *Komşunun evine tamah etmeyeceksin, komşunun karısına yahut kölesine yahut cariyesine yahut öküzüne yahut eşeğine yahut komşunun hiçbir şeyine tamah etmeyeceksin*, cümlesi yer almıştır. Burada kadın için kullanılan komşunun karısı ifadesi dışında, kadının öküz, eşek vb. ile birlikte bir mal gibi sıralanması

23 Kapar, Yüksek, Bildik vd. *age.*, s. 114.

24 Kapar, Yüksek, Bildik vd. *age.*, s. 119.

25 Kapar, Yüksek, Bildik vd. *age.*, s. 196

26 Kapar, Yüksek, Bildik vd. *age.*, s. 197

toplumsal cinsiyet eşitliği açısından ders kitabında yer alması sakıncalı bir ifadedir.

Adam sözcüğünün karşılığı olarak, Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan güncel Türkçe sözlükte *insan, erkek kişi, birinin yararlandığı, kullandığı kimse, iyi huylu, eş, koca* gibi tanımlar verilmiştir²⁷. Atasözleri ve deyimlerde de adam sözcüğü genel olarak insan sözcüğünü karşılama amacıyla, erkek ve kadın cinsiyetlerin üst kavramı olarak kullanılmıştır²⁸. Fakat *toplumsal cinsiyet eşitliği* açısından konuya yaklaşıldığında, örneğin iş adamı tabirinin karşılığı olarak iş kadını ifadesinin kullanımında olduğu gibi, bazı durumlarda bu sözcük cinsiyet ayrımı algısı ortaya çıkabilmektedir. Yine toplumsal önyargılar *bilim adamı* ya da *fikir adamı* denildiğinde daha çok erkekleri akla getirmektedir. Karşılık olarak *bilim kadını* ifadesi yer alsada son dönemlerde bu kavramların yerinin *bilim insanı* gibi cinsiyetçi olmayan bir bakış açısı almıştır. Özellikle bilimsel yayınlarda ve iletişim araçlarında bu tabirin kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. Fakat bizim incelediğimiz ders kitabında bu hususa yeterince özen gösterilmediği görülmektedir. Metin içerisinde *bilim adamı, fikir adamı, din adamı* vb. tabirler karşımıza çıkmaktadır. Hâlbuki bunların yerine *bilim insanı, düşünür, din bilgini* ya da *din âlimi* gibi belli bir cinsiyet çağrıştırmayan ifadeler tercih edilebilir.

c. Kullanılan Görseller

Millî Eğitim Bakanlığı taslak ders kitaplarının incelenmesinde, *tasarımsal öğelerde toplumsal temsilîyet dikkate alınmalıdır* ilkesini benimsemiştir. Fakat kullanılan görsellerdeki *sayısal eşitsizlik*, ders kitaplarında toplumsal cinsiyet eşitliği açısından karşılaşılan sorunların başında gelmektedir²⁹. 9. *Sınıf Tarih Ders Kitabında* yer alan toplam 207 görselden 74 tanesi erkek (% 36) bireylerin yer aldığı görsellerden oluşurken, kadın birey sayısı 6 ile sınırlı kalmış (%3) toplamda erkekler lehine, büyük bir oransal fark ortaya çıkmıştır³⁰.

Görsellerin içerik olarak değerlendirilmesi yapıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır: *Tarih ve Tarih Yazıcılığı* ünitesinde 13. sayfada farklı dönemlerde tarih bilimi hakkında değişik tanım ve yorumlar yapan altı bilim insanı arasında, hiçbir kadın tarihçi görseli yer almamıştır. 13 sayfa dışında Erol Güngör, Halil İncalcık, Ömer Lütfi Barkan, Mehmet Fuad Köprülü gibi saygın bilim insanlarının

27 <http://www.tdk.gov.tr/adam>, 23 Mayıs 2018 saat: 10.45

28 Özkan, Gündoğdu. agm., s. 1143

29 Esen, age., s. 165

30 Ünitelere göre görsellerin oransal dağılımı Ek-1'de gösterilmiştir.

görselleri ünitelerde farklı sayfalarda yer bulurken yine bir kadın bilim insanı yoktur. Bu ünitelerde sadece iki yerde kız öğrenci görseline yer verilmiştir. Bunlardan birisi 15. sayfada yer alan örnek metindeki iki kız iki erkek öğrenci görseli, diğeri de 16. sayfada *cevaplayalım* bölümünde yer alan bir kız öğrenci görselidir.

Tarihin en eski dönemlerinden itibaren kadın, toplumun şekillenmesinde doğrudan ya da dolaylı bir biçimde rol oynamıştır. İnsanlığın en uzun dönemi kabul edilen Paleolitik Çağ'a ait ilk buluntuların çoğunda, doğurganlığı nedeniyle bereket sembolü görülen kadının, mağara duvarlarında betimlenmiş olması ve heykelcikleri bulunması dikkat çekicidir. Yerleşik yaşama geçilen ve tarımsal üretimle birlikte ilk köy yerleşmelerinin görüldüğü, erkeği doğuran kadın mantığının yaygın hale geldiği Neolitik Çağ'da, yaşam ve doğum-ölüm temaları kadın ile ilişkilendirilerek verilmiş, bu döneme ait figürlerde erkek yardımcı rolde gösterilmiştir. Madenlerin kullanılmaya başlandığı Kalkolitik Çağ'da, savaşlarla birlikte erkeğin fiziksel gücü ön plana çıkmakla birlikte, kadın hâlâ bereketin simgesi özelliğini korumaya devam etmektedir. Sonuç olarak Anaerkil Dönem olarak adlandırılan insanlığın ilk dönemlerinde kadın egemen bir toplum yapısı vardır³¹.

Tarihî bilgilerimiz kadını ön plana taşıırken, incelediğimiz ders kitabında yer alan "*Kadim Dünyada İnsan*" ünitesinde gerek içerik olarak gerek görsel olarak kadın vurgusu yer almamıştır. Toplam 84 görsel içerisinde sadece 2 tanesi kadın temasını içermektedir. O görsellerden birisi Justinianus kanunlarını temsil eden adalet heykeli, diğeri de bir papirüs görselidir. İlk insanların hayat tarzı ve geçim kaynakları, yerleşik insan ve medeniyetler, devletler ve siyasi organizasyonlar, doğa-insan ve göç, askeri organizasyonlar, tarım-ticaret ekseninde ekonomi, yazının ve bilim gelişimi konularında kadınlar görmezden gelinmiştir.

İslamiyet'ten önceki Türk toplum yapısında kadın hem günlük hayatta hem siyasi hayatta önemli bir konuma sahip olmasına rağmen, *İlk ve Orta çağlarda Avrasya* konusunun ele alındığı üçüncü ünitelerde sadece 112. sayfada yer alan Uygur bayrağının görselinde bir kadına yer verilmiştir.

Dördüncü ünite *İslam Medeniyetinin Doğuşu* başlığını taşımaktadır. Bu ünite içerisinde İslamiyet'in doğuşu, yayılışı, Emeviler, Abbasiler ve Türkler, Bilim Medeniyeti konuları vardır. Sadece Kâbe'nin uzaktan çekilmiş bir fotoğrafının yer aldığı görselde, kıyafetlerinden kadın oldukları anlaşılan insanlar bulunmaktadır. İslamiyet'in cahiliye dönemi Arap toplumunda hiçbir değeri olmayan kadına,

31 Sedef Kapanoğlu, *Çin'de Kadın İmgesi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bil. Ens. Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 5-11.

hak ettiği değeri vermiş olmasına rağmen, kadınların İslamiyet'in doğması ve yayılması aşamasındaki katkılarını yansıtmak üzere de olsa görsel kullanılmamış olması dikkat çekicidir.

Türklerin İslamiyet'i Kabulü ve Anadolu'ya Yerleşmesi'nin ele alındığı beşinci ünite de bulunan 23 görsel arasında 12 erkek figürüne yer vermişken, kadın görseli hiç yer almamıştır.

d. Etkinlikler ve Ölçme-Değerlendirme

Tarih Öğretim Programında alana özgü yeterlilik ve beceriler; *Kronolojik Düşünme Becerisi, Neden-Sonuç İlişkisi Kurma Becerisi, Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi, Tarihsel Sorgulamaya Dayalı Araştırma Becerisi, Tarihsel Analiz ve Yorum Becerisi, Tarihsel Sorun Analizi ve Karar Verme Becerisi* olarak tespit edilmiştir. Bu becerilerin kazandırılmasında öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun, kazanımlarla tutarlı etkinliklere yer verilmesi istenmiştir. Ölçme ve değerlendirme uygulamalarının eğitimin ayrılmaz bir parçası olduğu vurgusu da yapılmıştır³².

Ders kitabında etkinlikler genel olarak *hazırlanalım, tartışalım, sıra sizde, araştıralım, biliyor musunuz, cevaplayalım* şeklinde başlıklar halinde ele alınmış, ayrıca konularla ilgili örnek metinlere yer verilmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesi açısından etkinlikleri ve ölçme-değerlendirme bölümlerini incelediğimizde yaptığımız belli başlı tespitler şunlardır:

Ünite: 2. *Kanunlar Doğuyor* başlığında 61. sayfada yer alan: *Oğul ile babanın arasına girilmez, mayasıdır hakanın Türk töresi geçilmez*, atasözü toplumsal cinsiyet ayrımcılığını çağrıştıran bir ifadedir. Aynı ünite de ölçme-değerlendirme C 1. soruda yer alan *Selin hazırladığı bir proje ödevi sonrasında.....* ifadesi bir kız öğrenciye yer verilmesi açısından olumlu bir örnek olarak kabul edilebilir.

Ünite: 5. *Türklerin İslamiyet'i Kabulü ve Anadolu'ya Yerleşmesi*, ölçme değerlendirme bölümünde Ç'de yer alan metindeki aşağıdaki ifadeler toplumsal cinsiyet eşitliğine doğrudan gönderme yapan şu ifadeleri içermektedir:

UNESCO'nun 38. Genel Kurulu'nda Türkiye'nin teklifi, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın da destekleri ile 2016 Hoca Ahmet Yesevî Yılı olarak ilan edildi. Bu kapsamda çeşitli etkinliklerle büyük Türk mutasavvıfı Ahmet Yesevî anılıyor. Ahmet Yesevî, kültürlerin yakınlaşması ve barış gibi semboller açısından son derece önemli bir şahsiyet. Ayrıca Ahmet Yesevî'nin öğretisinin en temel özelliği, kadınlar ve erkekleri eşit tutması. Bu

32 MEB, Orta Öğretim Tarih Dersi (9.10. ve 11. Sınıflar) Öğretim Programı, 2018 s. 8,13-17.

bakımdan Ahmet Yesevî, bugün UNESCO'nun çok değer verdiği cinsiyet eşitliği açısından da sembol bir şahsiyet³³.

2. Tarih 10. Ders Kitabında Toplumsal Cinsiyet

a. Ünite Başlıkları

Ortaöğretim Tarih 10 ders kitabında toplam beş ünite bulunmaktadır. *Beylikten Devlete*, ünitesinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar geçen dönemdeki siyasi gelişmeler ile devletin teşkilat yapısının oluşması altı ana başlıkta incelenmektedir. Bu başlıklar şunlardır: A) *Uç Beyliğinden Devlete*. B) *Osmanlı Devlet Yönetiminin Temel Özellikleri*. C) *Osmanlı Ordu Teşkilatı*. Ç) *Osmanlı Ekonomisi*.

Dünya Gücü Osmanlı Devleti, ünitesinin konusu İstanbul'un fethinden başlayarak, 17. yüzyıla kadar olan dönemdeki Osmanlı siyasi tarihi ile kültür tarihi konularının yanı sıra, aynı dönemde Avrupa'da yaşanan coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform konularını da içermektedir. Ünite içerisinde ele alınan konular sekiz temel başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklar şu şekilde sıralanmaktadır: A) *Fatih ve Fetih*. B) *Osmanlılarda Devlet Yönetimi, Askerî Teşkilat ve Eğitim*. C) *15. Yüzyılda Avrupa'daki Gelişmeler*. Ç) *I. Selim (Yavuz) Dönemi*. D) *Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Gelişmeler ve Toplum Yapısı*. E) *Kanuni Dönemi*. F) *Osmanlı Devleti'nde Hukuk, Bilim, Teknoloji ve Sanat Alanındaki Gelişmeler*. G) *Reform Hareketleri*.

Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyılda yaşanan gelişmelerin ele alındığı, *Arayış Yılları* ünitesinde A) *17. Yüzyılda Asya ve Avrupa Devletleri ile Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu*. B) *IV. Mehmet Dönemi* başlıkları kullanılmıştır.

18. Yüzyıl Avrupa ve Osmanlı Devleti ünitesi, 18. yüzyılda Osmanlı Devleti ve Avrupa Devletlerinin durumlarını, ABD'nin kurulması ve Fransız İhtilali gibi önemli gelişmeleri kapsamaktadır. Ünite içerisinde yedi ana başlık oluşturulmuştur. Bu başlıklar şöyle sıralanmaktadır: A) *18. Yüzyılda Avrupa Devletleri ve Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu*. B) *III. Ahmet Dönemi*. C) *18. Yüzyılda Avrupa'da Düşünce Hayatı ve Ekonomideki Gelişmeler*. Ç) *Rusya'nın Yayılma Politikası Karşısında Osmanlı Devleti*. D) *Amerika Birleşik Devletleri'nin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti*. E) *III. Selim Dönemi*. F) *18. Yüzyılda Değişim ve İslahatlar*.

En Uzun Yüzyıl (1800-1922) ünitesinde, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nde yaşanan siyasi gelişmeler, gerçekleştirilen ıslahatlar, anayasalı rejime geçiş süreci, Osmanlı toplum yapısı konuları işlenmiştir. Bu konular işlenirken

33 Kapar, Yüksek, Bildik vd. *age.*, s. 205

seçilen konu başlıkları şunlardır: A) 19. Yüzyıl Başlarında Asya ve Avrupa. B) II. Mahmut Dönemi İslahatları. C) Tanzimat'tan Meşrutiyete. Ç) Osmanlı Devleti'nde Anayasal Düzene Geçiş Çabaları ve Siyasi Gelişmeler. D) 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti. E) 20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti.

Toplam beş ünite ve 27 ana başlıktan oluşan ders kitabında bu başlıkların altında birinci üniteye 12, ikinci üniteye 28, üçüncü üniteye 14, dördüncü üniteye 14 ve beşinci üniteye 26 alt başlık kullanılmıştır. Alt başlıklar içerisinde 5. Üniteye 19. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu ana başlığı altında yer alan Osmanlı Devleti'nde Kadın Hakları dışında, cinsiyet ifade eden bir başlık kullanılmamıştır. Osmanlı Devleti'nde kadın hakları alanında yaşanan gelişmelerin ayrı bir başlık altında ele alınmış olması, toplumsal cinsiyet eşitliğini dikkate alma açısından yerinde bir uygulama olmuştur.

b. Metin Dili

Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin başlıca sorunlarından birisi olan tarihte, bilim dünyasında, sanatta ve siyasette kadınların görünmezliği ve görmezden gelinmesi 10. sınıf tarih ders kitabına da yansımıştır. Dünya Gücü Osmanlı Devleti ünitesinde Rönesans konusu işlenirken, ayrıca Arayış Yılları ünitesinde Avrupa'da Bilim ve Teknik Alanındaki Gelişmeler ele alınırken hiçbir kadın filozof ve bilim insanından söz edilmemiştir. Dördüncü üniteye yer alan 18. Yüzyılda Avrupa'da Düşünce Hayatı ve Ekonomik Gelişmeler başlığı altında yer alan Aydınlanma Çağı konusunda da kadınlar görmezden gelinmiştir.

Dünya Gücü Osmanlı Devleti ünitesinde, Osmanlı devlet yönetimi, askeri teşkilat ve eğitim konuları içerisinde sarayda padişah eşleri, çocukları ve cariyelerden bahsedilmiştir.

Osmanlı toplumunda günlük yaşamdan söz edilirken, kentlerde günlük yaşam ile ilgili olarak yapılan açıklamalar arasında, *erkekler iş yerlerine giderken kadınlar ev işleri ve çocukların bakımı ile ilgilenirdi*, cümlesine yer verilmiştir. Köylerde günlük yaşamda kadın ve erkeklerin iş bölümü ile ilgili olarak ta şu ifadeler yer almıştır:

Köylü ailesinde kadın ve erkek bütün aile üyeleri üretim faaliyetlerine katılırlardı. Kadınlar günlük ev işlerinin yanı sıra yün eğirir, halı ve kilim dokur, yoğurt ve peynir yaparlardı. Ayrıca bağ, bahçe ve tarla işlerinde çalışılırdı. Erkekler toprağı ekip biçer, hayvanları otlatur, tarım araç gereçlerini yaparlardı. Deri işleme ve keçe yapımı gibi güç gerektiren işleri de erkekler görürdü.

Konargöçerlerin günlük yaşamında, ...*erkekler hayvanların bakımı ve olatılmasıyla uğraşurlardı. Ekmek, peynir, yoğurt, yağ yapımı ile halı ve kilim dokumacılığı gibi işler kadınlara aitti*, tespiti yapılmıştır.

Bu ifadeler ile günlük yaşamda işlerin bazıları sadece kadınlara, bazıları da erkeklere özgülenmiştir. Özellikle *güç gerektiren işleri erkekler görürdü* cümlesi, toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun olmayan bir ifade şeklidir³⁴.

Arayış Yılları ünitesinde, Osmanlı Devleti'nin genel durumu hakkında bilgi verilmiştir. 17. yüzyılda rüşvet, yolsuzluk ve iltimasın artması, eğitim sistemi ve tımar sisteminin bozulmasının ve devletin duraklama dönemine girmesi izah edilirken, *padişahların yetersizliği ve kimi zaman da çocuk yaşta tahta geçmeleri nedeniyle saray kadınları ve onlarla birlikte hareket eden çıkar gruplarının etkisi arttı*, ifadesi ile duraklama dönemine girilmesinin sorumlularından birisi olarak saray kadınlarının gösterilmiş olması dikkat çekicidir. Hâlbuki IV. Mehmed döneminden söz edilen bölümde, Turhan Sultan'ın, Tarhuncu Ahmed Paşa ve Köprülü Mehmed Paşa'yı göreve getirmiş olmasının olumlu etkilerinden bahsedilmiştir. Bu durumda saray kadınları şeklinde yapılan genellemenin doğru bir ifade şekli olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Kırım Savaşı sırasında, Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan İngiltere'nin savaşta yaralanan askerlerine bakmak üzere, gönüllü olarak 38 kişilik bir hemşire kafilesi ile birlikte, İstanbul'a gelmiş olan ve yaptığı çalışmalarla efsaneleşen Florance Nightingale'i anlatan *Lambalı Kadın* başlıklı bilgi notu ve Nightingale ait görsel olumlu bir örnektir. Bir başka olumlu örnek 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sırasında kahramanlaşan *Nene Hatun*'a kitapta yer verilmiş olmasıdır. Fakat *Nene Hatun* ile ilgili bir görsel yoktur³⁵.

Tanzimat'tan Meşrutiyet'e uzanan süreçte ve özellikle de İkinci Meşrutiyet döneminden sonra, Türk kadını kendi kimliğini yeniden tanımlama, karşılaştığı sorunları ortaya koyma ve bunlara çözüm önerileri sunma anlamında, harekete geçmiştir. Dönemin gazetelerinde kadın hakları ile ilgili yazılar yer alırken, kadınlar bizzat basın yayın hayatının içerisine girerek, toplumu ve kadınları bilinçlendirmeye başlamışlardır. Ayrıca dernekler kurarak etkin görevler üstlenmişlerdir³⁶. Ders kitabında 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın ilk çeyreğindeki gelişmelerin işlendiği 5. ünite

34 Sami, Tüysüz, Ortaöğretim Tarih 10. Ders Kitabı, Ankara 2017, s. 75

35 Tüysüz, s. 171,175.

36 Banu Çakmak, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Uzanan Çizgide Osmanlıda Kadın Hareketleri, Dönemin Tiyatrosunda Kadının Temsili ve Kadın Sorunu, *İstanbul Üniversitesi Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölüm Dergisi*, Yıl 2011 S. 18. s. 53.

Osmanlı Devleti'nde kadın hakları ele alınmış, gazeteler, dergiler ve derneklerin çalışmaları hakkında bilgiler verilmiştir. Dönemin kadın yazarlarının görüş ve düşüncelerinden kısa alıntılar yapılmıştır³⁷.

c. Görseller

Ortaöğretim 10. sınıf tarih ders kitabındaki görsellerde, ağırlıklı olarak erkek egemen bir yapı vardır. Bu görsellerden bir kısmında sadece tek erkek resmine yer verilmişken, savaş sahneleri, çeşitli törenler, minyatür ve gravürlerde toplu halde erkek görselleri görmek mümkündür. Kitabın tamamında kadınlar 8 görselle temsil edilmişlerdir. Bunlar, Rus Çarıçesi II. Katerina, Florance Nighingale, Halide Edip Hanım, Fatma Aliye Hanım, Emine Semiye Hanım, Afife Jale Hanım, kadın hakları savunucusu kadınların yer aldığı bir fotoğraf, Levni'nin bir minyatüründe yer alan kadın görseli ile Osman Hamdi Bey'in *Leylak Toplayan Kız* tablosudur. Bunların dışında Avusturya Veliahdı Ferdinand ile eşinin Saraybosna'da birlikte çekilmiş resimleri ile Ermeni terör örgütlerinin cinayet haberlerine yer veren gazete sayfasında kadın görselleri bulunmaktadır. Son olarak, Gedikpaşa Tiyatrosu oyuncularının toplu fotoğrafında, kadın ve erkekler birlikte görülmektedir³⁸.

d. Etkinlikler ve Ölçme Değerlendirme

Ders kitabı içerisinde, öğrencilerin ön hazırlık yapmalarını sağlamak ve konuya ilgisini çekmek için içeriği destekleyici metinler, tablolar, haritalar, görseller ile bunları sorgulama ve değerlendirmelerine yönelik sorulara yer verilmiştir. Ayrıca eş zamanlılık bölümleri, yazma etkinlikleri, bilgi notları ve sahneleme teknikleri gibi etkinlikler yer almaktadır.

Bu etkinlikler içerisinde, Ünite 5'te *Osmanlı Devleti'nde Kadın Hakları* başlığı altında, bununla ilgili gelişmeler verildikten sonra öğrencilere, *yukarıda anlatılanlara göre kadınlar hangi haklardan yoksun bırakılmıştır?* sorusu yöneltilerek evlenme biçimleri, çok eşle evlilik, kadınların eğitim hakkından yeterince yararlanamaması vb. konulara dikkat çekilmiştir. Aynı konu ile ilgili olarak metinde geçen Tevfik Fikret'in *Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer*³⁹ sözü ile vermek istediği mesaj sorularak öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili çıkarımında bulunmaları sağlanmaya çalışılmıştır.

Kadın hakları ile ilgili yazar tarafından verilen bilgi notunda 19. yüzyıl ortalarından itibaren yaşanan anlayış değişikliklerine bağlı gelişmeler kronolojik

37 Tüysüz, *age.*, s. 188, 189, 191, 194.

38 Görsellerin ünitelere göre dağılım oranları için bkz. Ek 2.

39 Tüysüz, *age.*, s. 188.

olarak sıralanmış ve metin altında: *Kadın hakları konusunda ülkemizde yaşanan yukarıdaki gelişmeler geleceğe yönelik hangi sonuçları ortaya çıkarmış olabilir?* sorusu yöneltilerek konu ile ilgili öğrencilerin yorum yapması istenmiştir.

Bu olumlu örneklerin yanı sıra 3. ünitede ölçme değerlendirme bölümünde yer alan çoktan seçmeli bir soruda saray kadınları ile ilgili olumsuz bir genelleme yapılmıştır⁴⁰. *17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin merkezî otoritesi çeşitli nedenlerle zayıflamaya başlamıştır. Aşağıdakilerden hangisi bu nedenlerden birisi olarak gösterilemez?* sorusunda, *Saray kadınlarının devlet işlerine karışmaları* şıkkına yer verilerek yukarıda dikkat çektiğimiz saray kadınlarının genelleme yapılarak duraklamanın sebebi gösterilmesi bilgisi pekiştirilmek istenmiştir. Hâlbuki Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyıl çocuk padişahlar dönemidir ve o dönemin şartları içerisinde valide sultanların, devlet işlerinde sorumluluk üstlenmesi kaçınılmazdır. Padişah ya da diğer yöneticilerin olduğu gibi, valide sultanların arasında da yetenekli ya da yetenezsiz olanlar bulunabilir, bu durum göz önüne alınmadan bir hüküm verilmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Üzerinde inceleme yaptığımız tarih dersleri öğretim programlarının hazırlanması ve ders kitaplarının yazılmasında toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesinin göz önünde bulundurulmuş olması önemlidir. Artık ülkemizde eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik ciddi adımlar atılmaya başlanmıştır. Fakat yine de özellikle ders kitaplarında tespit ettiğimiz sorunlar vardır. Bu sorunlardan bazıları metin içeriklerinde, bazıları da görseller ve etkinliklerde görülmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesinin tarih ders kitaplarına yansıtılmasındaki en büyük engellerden birisi, tarih yazıcılığında izlenen yöntemler olarak ortaya çıkmaktadır. Kadınlar uzun yıllar ana akım tarihçiler tarafından görmezden gelinmiş, dolayısıyla tarihin ana öznesi ağırlıklı olarak hükümdar, komutan, kahraman, bilim insanı gibi erkekler arasından seçilmiştir. Fakat günümüzde tarih yazıcılığında askeri ve siyasi gelişmelerin yanında toplumsal yapı ve sorunlar da ele alınmaya başlanmıştır. Bu bakış açısının ders kitaplarına yansması ile toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı, öğretim programlarına yazılan birkaç cümleden ibaret olmaktan kurtulacak ve cinsiyetçi yaklaşıma dayalı bakış açıları ders kitaplarından tamamen arındırılmış olacaktır.

Konuların özelliğine göre öğretim programlarında toplumsal cinsiyet ilkesine uygun kazanımlara yer verilmesi gerekmektedir. Mevcut ders kitaplarının

40 Tüysüz, *age.*, s. 122.

içeriğinde yer alan ifadelerin düzenlenebilmesi, tüm öğretmenlerin bu konuyu özümsemesi ve dikkatle üzerinde durması ile mümkün olabilir. Bu nedenle MEB ve Avrupa Birliği'nin ortak mali desteği ile yürütülen *Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi* ve benzeri projelerin artarak devam etmesi gerekir.

Tarihte değişik alanlarda ön plana çıkmış siyasetçiler, askerler, bilim insanları, sanatçılar ve sporcuların biyografilerine, başarılarına ve görsellerine ders kitaplarında yer verilirken, kadın ve erkekler arasında sayısal eşitlik ilkesine uygun örnekler seçilmelidir.

Etkinliklerde, toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesine uygun tasarımlar geliştirilmeli, ders içi uygulamalarla bu anlayış pekiştirilmelidir. Metinler içinde kullanılan bilim adamı, adam olmak ve meslek gruplarının önüne eklenen cinsiyet belirten sözcüklerin ders kitaplarından çıkartılması gerekir. Taslak ders kitaplarının incelenmesi ve değerlendirilmesi aşamalarında toplumsal cinsiyet eşitliği ilkelerinin gözetilip gözetilmediği ayrıca dikkate alınmalıdır.

Eğitimde her ne kadar öğretim programları ve ders kitapları önemli bir yer tutsa da okul yöneticileri, öğretmenler, aileler ve çevre belli değerlerin öğrencilere kazandırılmasında etkilidir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin öğrenciler tarafından bir değer olarak öğrenilmesi ve benimsenmesi için paydaşların gereken özeni göstermesi gerekir.

Atatürk *İnsan topluluğu kadın ve erkek denilen iki cins insandan oluşur. Kabil midir bu küllenin bir parçasını ılerletelim, ötekini ihmal edelim de küllenin bütünü ılerleyebilsin. Mümkün müdür ki bir cismin yarısı toprağa bağlı kaldıkça, öteki yarısı göklere yükselebinsin?* sözü ile toplumsal cinsiyet eşitliğinin önemini Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaya koymuş ve yaptığı düzenlemelerle kadınlara yeni haklar kazandırmıştır. Bu haklar Cumhuriyetin ilerleyen yıllarında artarak devam etmiş ve Türk kadını dünyada önemli başarılarla imza atmıştır. Fakat yine de toplumsal ön yargılar, toplumsal cinsiyet eşitliğinin önünde engel olmaya devam etmektedir. Bu engeller ve ön yargıların yıkılmasında öğretim programları ve ders kitaplarının niteliği ile onların uygulayıcısı olan eğitimcilere büyük iş düşmektedir.

Kaynaklar

- Aslan, Alev, “Tarihin Arka Odası’nda Kadın” *İlef Dergisi*, (2015), 2(1) s. 77-94.
- Avrupa Komisyonu, Eğitim Çıktılarında Cinsiyet Farklılıkları: Avrupa’da Alınan Tedbirler Mevcut Durum, EACEA P9 Eurydice, 2010.*
- Aydinoğlu Nazife, “Kadın ve Dil”, *Uşak Üni. Sos. Bil. Der.* (2015), 8/1 s. 217-230.
- Çakmak Banu, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Uzanan Çizgide Osmanlıda Kadın Hareketleri, Dönemin Tiyatrosunda Kadının Temsili ve Kadın Sorunu”, *İst. Üni. Tiyatro Eleştirme ve Dramaturji Böl. Dergisi*, 2011/18. s. 44-79.
- Esen, Yasemin, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Eğitim*, Bolu 2015.
- ETCEP (Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi), Cinsiyete Duyarlılık Açısından Değerlendirilmesi, Başlangıç Durum Değerlendirmesi ve İhtiyaç Analizi Raporu, Haz. Cennet Engin Demir, Atike Zeynep Kılıç, Behlül Çalışkan vd. Ankara 2016.*
- http://e-mufredat.meb.gov.tr/Dokumanlar/inceleme_kriterleri.pdf/24/05/2018.12.07.
- <http://etcep.meb.gov.tr/etcep-nedir-detayi>, 24/05/2018.15.10.
- <http://www.tdk.gov.tr/adam>, 23 Mayıs 2018 saat: 10.45.
- <http://www.unesco.org.tr/Pages/106/154/Toplumsal-Cinsiyet-24/05/2018.15.11>.
- Kapanoğlu, Sedef, *Çin’de Kadın İmgesi*, Ankara Üni. Sosyal Bil. Ens. Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.
- Kapar, Mehmet Ali- Yüksek, Erol- Bildik, Ferhat- Şahin, Kazım- Şafak, Leyla- Ardıç Murat- Bağcı, Özgür- Yıldız, Süleyman, Ortaöğretim Tarih 9 Ders Kitabı, Ankara 2017.
- Kitiş Çınar, Emine, *Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet*, Pamukkale Üni. Eğitim Bil. Ens. Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2013.
- Köse, Aynur, “Türk Basımında Kadın: 2010 Türkiye’inde Sosyal Haklar Açısından Kadınların Temsili”, *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III*, Kocaeli, 19-21 Ekim 2011, s. 401-418.
- MEB, Tarih Dersi (9.10. Sınıflar) Öğretim Programı, 2018.
- MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Basın Açıklaması, “Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine”. Ankara, 18 Temmuz 2017.

MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Dersi Programı, Ankara 2007.

MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ortaöğretim 10. Sınıf Tarih Dersi Programı, Ankara 2008.

Nasıroğlu, Mehtap, “Tarihten Dışlanmak: Tarih Yazımında Kadın Etkinliğinin Dolaylı Yollardan Saptanması Üzerine”, *Social Sciences Studies Journal*, 2017, Vol: 3 Issue: 12, s. 2243-2251.

Özkan, Bülent, Gündoğdu, Ayşe Eda, “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözleri ve Deyimler”, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/3 Summer 2011

Rose, Sonya O, *Toplumsal Cinsiyet Tarihiçiliği Nedir?* çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul 2018.

Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri “Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset” Raporunun Güncellenmesi. Temmuz 2008 (Yayın No. TÜSİAD-T/2008-07/468)

Tüysüz, Sami. *Ortaöğretim Tarih 10 Ders Kitabı*, Ankara 2017.

Üner, Sarp, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, Ankara 2008.

Ortaöğretim Tarih Öğretim Programları ve Ders Kitaplarının
Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından İncelenmesi ve
Değerlendirilmesi

419

Ekler

Ek 1: Tarih 9 Ders Kitabı Görsellerin Cinsiyete Göre Dağılım Oranları

Ünite	Toplam	Diğer	Kadın		Erkek	
			Sayı	%	Sayı	%
1	40	17	2	5	21	53
2	84	55	2	2	27	32
3	29	20	1	3	8	28
4	31	24	1	3	6	19
5	23	11	0	0	12	52
Toplam	207	127	6	3	74	36

Ek 2: Tarih 10 Ders Kitabı Görsellerin Cinsiyete Göre Dağılım Oranları

Ünite	Toplam	Diğer	Kadın		Erkek	
			Sayı	%	Sayı	%
1	20	3	-	15	16	80
2	40	10	-	-	30	75
3	23	7	-	-	16	70
4	34	6	2	6	26	76
5	48	9	10	21	30	62
Toplam	165	35	12	7	118	71

